

Szymon Sułeczki

 <https://orcid.org/0000-0001-7296-8967>

ARCHIWUM KLASZTORU KARMELITÓW NA PIASKU W KRAKOWIE

Siedemnastowieczne odpisy najstarszych akt prowincji karmelitów w Polsce. Uwagi wstępne

 <https://doi.org/10.15633/9788383701035.02>

Wytwarzana przez karmelitów w wiekach średnich dokumentacja była obfita. Składały się na nią, prócz samych dokumentów, m.in. protokoły kapituł prowincji, spisy zakonników, księgi depozytów, wizytacje prowincjalne, wykazy fundacji i czynszów, inwentarze kościoła i klasztoru oraz anniwersały¹. Zakresem treściowym pokrywa się to z dokumentacją znaną z czasów nowożytnych. Niestety archiwalia karmelitów polskich z okresu średniowiecza są bardzo ubogie; tak samo w przypadku materiałów z XVI wieku. Spowodowane jest to m.in. pożarami

1 Podobny średniowieczny zasób archiwum prowincji dolnoniemieckiej zachował się we Frankfurcie (Karmeliterkloster: Bücher, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, ISG FFM, H.13.17).

klasztorów krakowskiego, gdańskiego, poznańskiego oraz zniszczeniami szwedzkimi w połowie XVII wieku. Do dziś zachowały się dokumenty pergaminowe i papierowe (XIV–XVI w.), kilka akt majątkowych (XVI w.), jeden kopiarz dokumentów klasztoru krakowskiego wraz z inwentarzem kościoła i klasztoru z drugiej połowy XVI wieku² oraz rozpoczęta w końcu XVI wieku księga nowicjuszy³.

Dodatkowo o jednej księdze z najstarszego zbioru dowiadujemy się z protokołu kapituły prowincjalnej z 1629 roku⁴. Wiadomo z niego, że ustępujący z urzędu prowincjała Błażej Choicki przekazał swemu następcy Krzysztofowi Sforzowi osiem ksiąg. Wśród nich była jedna sięgająca okresu sprzed 1600 roku: *Inventarium provinciae antiquum stylo germanico scriptum*⁵.

Przekazanie jednego tylko dzieła o proveniencji średniowiecznej wskazuje na to, że najstarszy zasób akt prowincji był już na początku wieku XVII bardzo skromny. Ta księga nie zachowała się w archiwum karmelitów i do tej pory nie została odnaleziona w innych zbiorach. Ślady po niej urywają się około 1653 roku.

Choć sam rękopis najstarszych kapituł prowincji nie dotrwał do naszych czasów, dzięki pracy kilku badaczy i kopistów karmelitańskich z XVII wieku poznajemy jego treść, choć nie zawsze w pełnym wymiarze. Początek wieku XVII był okresem, gdy budziły się potrzeby

2 Kopiarz klasztoru karmelitów w Krakowie na Piasku, Archiwum Klasztoru Karmelitów na Piasku w Krakowie, rkps 645.

3 Księga przyjętych do nowicjatu, Archiwum Klasztoru Karmelitów na Piasku w Krakowie, sygn. 128.

4 Akta kapituł prowincjalnych, sesji definitorów prowincji, kopie pism generała zakonu z lat 1603–1667, Archiwum Klasztoru Karmelitów na Piasku w Krakowie, rkps 93, k. 89.

5 Oprócz niej wymienione są tam: *Librum provinciae visitationum ab anno 1623; Librum visitationum provincialis Laurentii Druzyn; Novum inventarium ab exordio sui officii; Librum communem totius provinciae ex originalibus antiquis collectum; Statuta pro provincia, praesente Henrico Sylvio generali; Librum privilegiorum totius pene provinciae ex originalibus transumptum; Cathalogum etiam ab exordio provinciae mortuorum, nec non, sui temporis viventium fratrum.*

posiadania spisanej historii zakonu. Do gromadzenia ważnych informacji zobowiązywały uchwały kapituł generalnych⁶. Również konieczność legitymowania i wykazywania się dokumentami fundacyjnymi i donacyjnymi spowodowała potrzebę spisywania ich kopiarzy zarówno dla poszczególnych klasztorów, jak i całej prowincji.

Ojciec Błażej Choicki Palatius (zm. po 1629)⁷, którego można nazwać pierwszym historiografem polskich karmelitów, w 1624 roku napisał *Liber communis Provinciae Polonae fratrum Carmelitarum, continens acta et statuta reverendorum patrum diffinitorum provinciae*⁸. Zakres treści tego dzieła nie jest obecnie znany. Również w tym samym roku spisał przywileje klasztorów polskich w księdze *Liber originalis beneficiorum* zachowanej do dzisiaj w krakowskim archiwum karmelitów. Z dopisków z 1627 roku w tym kopiarzu wiadomo, że ojciec Błażej Choicki przywiózł z Pragi najstarsze dokumenty dotyczące klasztoru krakowskiego⁹. Natomiast, jak przekazał Marcin Behm w 1677 roku, na karcie tytułowej zaginionej księgi Choickiego była informacja o tym, że powstała ona „ex antiquissimis libris conventus Posnaniensis Corporis Christi, simulque ex regestris eiusdem”. W przedmowie Choicki zaś dodał, że „aby nie

6 *Acta Capitulorum Generalium Ordinis Fratrum B. V. Mariae de Monte Carmelo*, vol. 2: *Ab anno 1598 usque ad annum 1902*, ed. G. Wessels, Roma 1934, s. 62.

7 S. Sulecki, *Księgozbiór klasztoru karmelitów na Piasku w Krakowie*, Kraków 2014, s. 159–160; E. Ozorowski, *Choicki Palacjusz Błażej*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 316; S. Sulecki, *Dokumenty fundacji klasztoru w Kcyni w Index Foundationum ojca Aleksandra Koślińskiego*, [w:] *Sanktuarium Krzyża Świętego w Kcyni*, red. M. Puziak, Pelplin–Bydgoszcz 2022, s. 275–276 (*Duchowe Dziedzictwo Diecezji Bydgoskiej*, 6).

8 *Liber communis Provinciae Polonae fratrum Carmelitarum, continens acta et statuta reverendorum patrum diffinitorum provinciae, decreta Adm Rndorum Prum Prouincialium, et confirmationes eorundem; actorum, statutorum, decretorum per Reverendissimos Ordinis huius Generales factas; compillatus et ad Unum redactus per R. P. M. frem Blasium Choicium Palacium uicarium Provinciae a Reverendissimo Patre Generali Sebastiano Fantono institutum ex antiquissimis libris conventus Posnaniensis Corporis Christi, simulque ex regestris eiusdem in Anno 1624, Die 19 Junii [19 VI 1624], officii sui Anno 2do [secundo].*

9 *Liber originalis beneficiorum*, Archiwum Klasztoru Karmelitów na Piasku w Krakowie, sygn. 90, s. 109.

powstało u nikogo z was podejrzenie co do moich słów w odniesieniu do tego, co będzie spisane, przedstawiam jako świadków memorabilia wraz z najstarszymi rejestrami konwentu poznańskiego, gdzie poszczególne akty, statuty i dekrety dla tej Prowincji Polskiej znajdują się od roku 1463¹⁰. Była to kompilacja („compillatus et ad unum redactus”) tekstów starszych rękopisów, które były przechowywane w klasztorze Bożego Ciała w Poznaniu.

Znacznie obszerniejszą pracę napisał o. Aleksander Kośliński (ok. 1595–1656)¹¹, który w 1646 roku został mianowany historiografem prowincji wraz z innym ojcem – Brokardem Melecjuszem. Jego książka o historii karmelitów w Polsce – *Foundationes monasteriorum Carmelitarum antiquae regulae observantiae per Regnum Poloniae et provinciae adiacentes breviter collectae*¹² – rozpoczęta po 1646 roku, została około 1650 roku przesłana do Rzymu. Zamiłowanie o. Koślińskiego do historii zakonu objawiło się kilka lat wcześniej, o czym świadczy korespondencja wysyłana w latach 30. XVII wieku do Rzymu, w której skrótowo nakreślał dzieje poszczególnych klasztorów¹³. Jego wypisy stały się źródłem informacji dotyczących polskich klasztorów dla wielotomowego dzieła Jana Baptysty Lezany *Annales*. Wieloletnia praca Koślińskiego dla odbudowy zakonu karmelitów w Czechach (1626–1640) sprawiła, że bliskie mu były dzieje czeskich klasztorów, stąd w 1653 roku wypisał

10 „Memorabilia cum registris antiquissimis conventus Posnaniensis, ubi singula acta, statuta, decreta, ab anno 1463 huius Prouinciae Poloniae, reperiuntur” (por. M. Behm, *Compendium libri Provinciae 1462–1667*, 1678 Archivum Generale Ordinis Carmelitarum w Rzymie, sygn. II. Polonia Commune 1, s. 2).

11 S. Sulecki, *Księgozbiór klasztoru karmelitów na Piasku w Krakowie*, dz. cyt., s. 161–162.

12 A. Kośliński, *Foundationes monasteriorum FF. Carmelitarum antique regularis observantiae per Regnum Poloniae et Provincias adiacentes*, 1650, Archivum Generale Ordinis Carmelitarum w Rzymie, sygn. I. Polonia 2.

13 C. de Villiers de Saint Étienne, *Bibliotheca carmelitana*, vol. 1, Aurelianum 1752, s. 30.

z najstarszych akt archiwum prowincji szczegółowe informacje dla klasztorów czeskich¹⁴.

Trzecim historiografem tej epoki był Marcin Behm (1649–1683)¹⁵, którego rękopis z 1678 roku, nazwany *Compendium Libri Provinciae*¹⁶, przechowywany w archiwum generalnym karmelitów w Rzymie, jest jednym z opracowywanych w obecnie trwającym projekcie. Jego treść stanowi kompilacja kilku rękopisów: niezachowanego *Liber communis Provinciae Polonae* Błażeja Choickiego z odpisami protokołów kapituł od 1463 po koniec XVI wieku; protokołów księgi kapituł od 1603 roku do 1667 (Archiwum Klasztoru Karmelitów na Piasku w Krakowie, rkps 93). Ponadto w dodatkach do tekstu Behm umieścił: odpisy akt wizytacji z lat 1603–1605 za prowincjalatu Wawrzyńca Drużyna (oryginał zaginął); wypisy z ksiąg kapitulnych dotyczących postanowień dla klasztoru krakowskiego z lat 1624–1664 (oryginał zaginął); informacje z 1677 roku dotyczące fundacji klasztoru w Woli Gułowskiej.

Pierwsza część tego tekstu odnosi się do zaginionego *Inventarium Provinciae antiquum* rozpoczętego w XV w. i posiadającego zapisy co najmniej do połowy XVI wieku. Jak sam wskazuje w swym dziele Marcin Behm, źródłem jego wiadomości nie był pierwotny rękopis, a *Liber communis totius provinciae ex originalibus antiquis collectum* przepisana

14 *Memorabilia Provinciae Florentissimi Regni Bohemiae...*, 1664, [w:] Obutí karmelitáni Tachov, Státní oblastní archiv v Plzni, sygn. K. 1, s. 23. Dzięki tym wypisom znamy obecnie imiona przeorów czeskich klasztorów w szerszym zakresie, niż przeorów klasztorów polskich, mimo że wypisy pochodziły z tego samego źródła.

15 S. Sułeczki, *Księgozbiór klasztoru karmelitów na Piasku w Krakowie*, dz. cyt., s. 169–174; E. Ozorowski, *Behm Marcin*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 123–124; A. Urbański, *Behm Marcin*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, red. W. Konopczyński i in., Kraków 1935, s. 399; B. Panek, *Behm Marcin*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz i in., Lublin 1976, kol. 184.

16 Nazwa „*Compendium libri provinciae*” została zapisana na obwolucie tego rękopisu w czasie porządkowania rzymskiego archiwum.

przez Choickiego w 1624 roku¹⁷. Nie był to więc bezpośredni odpis. Sam Błażej Choicki, jak już wspomniałem, korzystał z oryginału *Inventarium Provinciae antiquum*, nie wiemy jednak, jak wyglądała praca Choickiego, i czy był to całościowy odpis, nie wiemy, czy to on w 1624 roku, czy też kolejny kopista – Marcin Behm – pół wieku później, pominął treści uznane za mniej istotne.

Marcin Behm w swoim rękopisie umieścił wiele wtrąceń, omówień oraz wniosków. Starał się jednak jak najwierniej oddać tekst. Na początku zaznaczył, że nie zauważa w tekście wielu potwierdzeń elekcji przeorów, ale postara się jak najszczegółowiej je opisać¹⁸. Odpis Behma przeznaczony był dla archiwum władz zakonnych w Rzymie; był potwierdzeniem ciągłości prowincji, legitymacji władzy i podkreślenia zasług poszczególnych członków prowincji. Tym prawdopodobnie można tłumaczyć układ rękopisu i ograniczony dobór treści.

Skąd wiemy o pominiętych treściach? Marcin Behm w wielu miejscach nie wymienia imion wybranych przeorów, zaznaczając jedynie, że taki wybór miał miejsce, np. że wybrano przeorów dla klasztorów Krakowa, Poznania, Gdańska, Bydgoszczy etc. Imiona przeorów w rękopisie Behma występują jedynie w przypadku, gdy pełnili oni równocześnie funkcję definitora albo byli studentami i promowano ich na kolejny stopień. Wyjątkiem jest sam początek rękopisu, gdzie Marcin Behm cytuje dokładnie treść dekretu powołującego czesko-polską prowincję w roku 1462, a także dokładnie odpisuje, jak zaznacza, „de verbo ad verbum”, pierwszą kapitułę tej prowincji, która odbyła się w 1463 roku w Strzegomiu. Pozostałe kapitule jednak potraktował Behm bardzo

17 „Librum communem totius provinciae ex originalibus antiquis collectum: (et hic est liber, unde ego haec scripta mea congero)” (M. Behm, *Compendium libri Provinciae 1462–1667*, dz. cyt., s. 40).

18 M. Behm, *Compendium libri Provinciae 1462–1667*, dz. cyt., s. 5: „confirmationes autem eorundem et provincialium electorum non reperio, nec aliquam de his notam video; curabo tamen omnium ac singulorum, quae habere possum ex libris provinciae nostrae, diligentem et compendiosam, iuxta datam mihi informationem, declarationem”.

ogólnie. Często podsumowuje poszczególne kapitule stwierdzeniem: „Nihil est aliud scitu dignum ex actis huius capituli”.

Śladem korzystania z najstarszych ksiąg prowincjalnych są opracowania o Aleksandra Koślińskiego. W kilku miejscach na podstawie jego wypisów możemy poznać nazwiska przeorów wybranych na poszczególnych kapitułach, ale jedynie dla klasztorów czeskich¹⁹ i wyjątkowo dla pomorskich²⁰. Niekiedy natrafiamy też na odpisy z akt kapituł o wiele szersze niż tekst Behma. I tak na kapitule w Bydgoszczy w 1468 roku poruszano sprawy dotyczące klasztoru w Gdańsku. Behm przytacza informacje o zniszczeniu klasztoru i redukcji zobowiązań finansowych²¹, Kośliński cytuje zaś tę kapitułę o wiele szerzej²². Z kolei statuty kapituły z 1540 roku, streszczone przez Behma, zachowały się w szerszej wersji w rękopiśmiennym dodatku do konstytucji karmelitańskich, spisane na bieżąco, zaraz po kapitule w 1540 roku²³.

Powstaje pytanie: jak wyglądały oryginały zapisu kapituł w XV wieku? Czy protokoły kapituł nie były bardziej rozbudowane, jak widzimy to w późniejszych wiekach, zaczynając od XVII? Jak się wydaje, skrótowność przekazu Behma nie wynika jedynie z wyboru najważniejszych wiadomości, ale też z hipotetycznego wyglądu oryginału. Sama nazwa źródła przekazana w XVII wieku to *Inventarium*, sugerując tekst zapisany zwięźle. Rzeczywiście, forma zapisu poszczególnych kapituł w wiekach XV i XVI była lapidarna.

19 *Memorabilia Provinciae Florentissimi Regni Bohemiae...*, dz. cyt., s. 13–21.

20 A. Kośliński, *Index foundationum monasteriorum Provinciae Polonae Carmelitarum Antiquae Regularis Observantiae*, 1676, Archiwum Klasztoru Karmelitów na Piasku w Krakowie, rkps 92, s. 42–43.

21 M. Behm, *Compendium libri Provinciae 1462–1667*, dz. cyt., s. 7.

22 A. Kośliński, *Index foundationum monasteriorum Provinciae Polonae Carmelitarum Antiquae Regularis Observantiae*, dz. cyt., s. 30.

23 S. Sułceki, *Najstarsze statuty polskich karmelitów*, [w:] *Krajobraz i dziedzictwo kulturowe Europy – Sacrum i profanum*, red. A. Giza, L. Rotter, Kraków 2017, s. 152–159.

Przykładami takich zapisów są zachowane rękopisy kapituł prowincji niemieckich. Niemiecki kierunek inspiracji jest zasadny, gdyż karmelici prowincji czesko-polskiej musieli wywodzić swe praktyki kancelaryjne z systemu wypracowanego w prowincji niemieckiej, do której wcześniej przynależeli. Dla prowincji dolnoniemieckiej, z której bezpośrednio wywodziły się pierwsze klasztory czeskie i polskie, rękopisy kapituł zachowały się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Dreźnie, dla prowincji górnoniemieckiej zaś – w archiwum miejskim we Frankfurcie. Zapoznałem się z nimi w 2024 roku w czasie kwereń do omawianego projektu.

Zachowane oryginalne średniowieczne rękopisy karmelitańskie, jak również księgi kapituł prowincji oraz księgi wizytacji, pozwalają na zaobserwowanie praktyk kancelaryjnych w zakonie w okresie średniowiecza, co jest szczególnie cenne ze względu na zniszczenia polskich archiwaliów karmelitańskich. Informacje dotyczące formy rękopisów (zarówno zapisu, jak i samej książki) mogą nas naprowadzić na wnioski co do pierwotnego kształtu „polskiego” rękopisu.

W bibliotece w Dreźnie księgi kapituł prowincji dolnoniemieckiej to dwie niewielkie księgi²⁴ o podobnych wymiarach: 20,5×15 cm i 21,5 × 15,5 cm. Pierwszy z rękopisów, spisany na papierze, obejmujący lata 1421–1482, został po drugiej wojnie światowej zrabowany i dopiero w 1958 roku zwrócony ze Związku Radzieckiego. W tym czasie uległ poważnemu uszkodzeniu i udostępniany jest obecnie jedynie w formie mikrofilmu.

Drugi, młodszy rękopis obejmuje lata 1484–1529. Został spisany na papierze i zestawiony w 6 składek po 16 kart (okternion). Oprawiony został około 1490 roku; posiada pergaminową oprawę kopertową

24 *Acta Visitationum et ordinationum in capitulis provincialibus ordinis fratrum Carmelitarum*, Die Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, vol. 1 1431–1482, vol. 2 1484–1529, Mscr.Dresd.A.199.f; A. Deckert, *Die Oberdeutsche Provinz der Karmeliten nach den Akten ihrer Kapitel von 1421 bis 1529*, Rome 1961.

wzmocnioną dodatkowymi pasami z ozdobnymi ściegami. Oprawa tylko w dwóch miejscach przytrzymuje konopne zwięzy, dzięki czemu łatwo było dodać do bloku, jeśli była taka potrzeba, kolejną składkę.

Forma zapisu poszczególnych kapituł w tych rękopisach jest zazwyczaj bardzo zwięzła, bez dłuższych informacji. Umieszczano w nich obsadę stanowisk zakonnych (imiona i funkcje prowincjałów, definitorów, przeorów), imiona studentów, kwoty kontrybucji z poszczególnych klasztorów na rzecz prowincji, a czasem też statuty. Zazwyczaj zapis jednej kapituły mieścił się na od jednej do pięciu stron.

Księgi kapituł prowincji górnoniemieckiej przechowywane w archiwum we Frankfurcie mają kształt dudki. Zapoznałem się z sześcioma księgami z lat 1364–1406, 1370–1383, 1422–1499, 1488–1523, 1525–1541 i 1560–1593²⁵. Zawierają podobne treści, a protokoły kapituł są jeszcze bardziej lapidarne.

Porównanie rękopisów niemieckich z odpisem Behma może wskazywać na to, że w oryginalnym średniowiecznym tekście czesko-polskich kapituł poruszano mniej więcej te same zagadnienia. Behm zamieszcza najważniejsze wydarzenia kapituł bez wdawania się w szczegóły lub pomijając je w obawie przed podaniem wątpliwych treści, które mogły wynikać z problemów w odczycie np. nazwisk. W swym tekście Behm

25 Einnahmen und Ausgaben, Provinz-Depositum 1364–1406, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 3; Ausgaben Provinz-Depositum, Visitationen 1370–1383, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 4; Einnahmen und Ausgaben Provinz-Depositum, Provinz-Kapitel 1422–1499, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 5; Provinzkapitelsprotokolle 1560–1593, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 6; Provinzkapitel 1488–1523, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 73; Provinzkapitel 1525–1541, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 74.

pominał jako mało istotne zapisy kwot na *bonum commune*. Pozostałe streszczał. Wielkie braki są tu w przypadku statutów poszczególnych kapituł. Behm omawia je skrótowo albo informuje jedynie o ich potwierdzeniu. Nie znamy ich pełnych treści z wyjątkiem, jak wspomniano, pierwszej kapituły z 1464 roku i kapituły z 1540 roku w Poznaniu.

Powraca pytanie o pracę autora tekstu z 1624 roku, czyli Błażeja Choickiego. Jaki był jej zakres – czy był to dokładny odpis, czy, podobnie jak rękopis Behma, skrót informacji? Nie wiemy, czy ciekawy dla współczesnych badań prozopograficznych zestaw imion przeorów poszczególnych klasztorów pojawił się w jego rękopisie. Imiona z pewnością były w oryginale, co wynika z praktyki i analogicznych źródeł. Czy ich brak w kopiach z XVII wieku wynikał z problematycznego odczytu imion?

Niektóre nazwiska zakonników i dziejów klasztorów poznajemy w pracach Koślińskiego²⁶. Korzystał on z oryginalnych rękopisów w pierwszej połowie XVII wieku. W kilku miejscach bezpośrednio powołuje się na rękopis *antiquis actis provinciae*. Kolejnym źródłem XVII-wiecznym jest karmelitańska księga *Memorabilia Provinciae Florentissimi Regni Bohemiae* z czeskiego Tachowa napisana w 1664 roku przez o. Leonarda Kominka²⁷. Zakonnik ten spisał bezpośrednio współczesne mu dzieje prowincji, natomiast historyczne opracowanie do najstarszych dziejów klasztorów w Czechach zostały przygotowane w 1653 roku przez Aleksandra Koślińskiego z najstarszych akt²⁸. Dodatkowo na potwierdzenie ich autentyczności zawarto poświadczenie notarialne z Krakowa w 1655 roku²⁹. Prócz informacji o czeskich klasztorach i ich przeorach Kośliński wypisał również imiona przeorów pomorskich, a w przypadku,

26 Pomocne w tych badaniach mogą być również akta kapituł generalnych w Rzymie znane z odpisu z XVI wieku, gdzie występuje kilka imion z czesko-polskiej prowincji, oraz wypisy Jakoba Millenduncka z XVII wieku z akt niemieckich prowincji, gdzie pojawiają się wzmianki o klasztorach i prowincjale polskim.

27 *Memorabilia Provinciae Florentissimi Regni Bohemiae...*, 1664, [w:] Obutí karmelitáni Tachov, Státní oblastní archiv v Plzni, sygn. K. 1.

28 *Memorabilia Provinciae Florentissimi Regni Bohemiae...*, dz. cyt., s. 23.

29 *Memorabilia Provinciae Florentissimi Regni Bohemiae...*, dz. cyt., s. 19–20.

gdy ich nie wymieniono w rękopisie, zaznaczył to. W pracach Koślińskiego przejawiają się zaangażowanie, doświadczenie badawcze i dążenie do wiarygodnych danych³⁰.

Zapisy imion zakonników u Koślińskiego i Behma to ważny wyznacznik zakresu opracowania pierwotnego tekstu rękopisu, ale także powód do kolejnych badań, bowiem często zapis imion jest różny. Występują pomyłki, jak wymienne stosowanie Gregorius i Georgius, ale też różne zapisy nazwisk; np. nazwisko jednego z zakonników zapisane jest jako: Frublegle (1508), Frinkegil (1515), Frowkegel (1515) Fruhegel (1517), Frukogel (1521).

Część nazwisk XV- i XVI-wiecznych, które zostały odpisane przez Behma od Choickiego, wydaje się niezwykłych. Być może jest to odbicie oryginału. Trzeba pamiętać, że dla zakonników w XVII wieku tekst był zapisany *antiquum stylo germanico scriptum* i mógł sprawiać problemy. Choicki miał, co prawda, doświadczenie z pismem gotyckim z czasów odpisywania dokumentów fundacyjnych dla całej prowincji w 1624 roku. Przy tekście narracyjnym problemów nie było zbyt wiele, inaczej mogło być przy nazwiskach. Kopiści starali się oddać litery tak, jak je widzieli w oryginale. Zrozumiałe są pomyłki np. przy odczycie wielkich liter i wysokich liter: s, f, l oraz b, h, k, jak również ligatur, np. st. Podobnie mogło być z literami, których baza jest podobna do minuskulnego „i”, a gdy jest ich wiele, powstaje cała gama możliwych rozwiązań³¹.

30 Na prace badawcze Koślińskiego wskazują zarówno korespondencja z historio-
grafem zakonu Janem Baptystą Lezaną, jak i jego rękopis *Fundationes*, w którym
wspomina o kwerendzie w różnych miejscach podczas pracy. Por. S. Sułeczki,
Dokumenty fundacji klasztoru w Kcyni w Index Foundationum ojca Aleksandra
Koślińskiego, dz. cyt., s. 277.

31 Jeśli odwrócimy proces i siedemnastowieczny dukt wyobrazimy sobie jako
pismo gotyckie, kilka nazwisk można rekonstruować, co pozwoli nam na iden-
tyfikację, czasami dopasowanie wariantu zapisu nazwiska do osoby wystę-
pującej wielokrotnie w tekście, np. Ludovicus Hincze = (Seyntcze); Joannes
de Ungaria = (DeVinczr, Ungarus); Nicolaus Lisek = Lifeir (1466), Lissek (1481,
1485, 1487, 1491, 1493, 1495), Lutwik (1499).

Opracowywany rękopis Marcina Behma w części poświęconej najstarszym aktom kapitulnym stawia wiele problemów. Mimo wielu niedoskonałości i własnych komentarzy kopisty jest to obecnie jedyne tak pełne źródło do badań nad historią prowincji od czasu jej powstania w 1463 roku po koniec XVI wieku. Zachowane teksty są świadectwem dorobku i pracy historiograficznej trzech zakonników w wieku XVII: Błażeja Choickiego, Aleksandra Koślińskiego oraz Marcina Behma.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Acta Visitationum et ordinationum in capitulis provincialibus ordinis fratrum Carmelitarum, Die Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, vol. 1 1431–1482, vol. 2 1484–1529, Mscr.Dresd. A.199.f.

Akta kapituł prowincjalnych, sesji definitorów prowincji, kopie pism generała zakonu z lat 1603–1667, Archiwum Klasztoru Karmelitów na Piasku w Krakowie, rkps 93.

Ausgaben Provinz-Depositum, Visitationen 1370–1383, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 4.

Behm M., *Compendium libri Provinciae*, 1678, Archivum Generale Ordinis Carmelitarum w Rzymie, sygn. II. Polonia Commune 1.

Einnahmen und Ausgaben Provinz-Depositum, Provinz-Kapitel 1422–1499, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 5.

Einnahmen und Ausgaben, Provinz-Depositum 1364–1406, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 3.

Kopiarz klasztoru karmelitów w Krakowie na Piasku, Archiwum Klasztoru Karmelitów na Piasku w Krakowie, rkps 645.

- Kośliński A., *Foundationes monasteriorum FF. Carmelitarum antique regularis observantiae per Regnum Poloniae et Provincias adiacentes*, 1650, Archivum Generale Ordinis Carmelitarum w Rzymie, sygn. I. Polonia 2.
- Kośliński A., *Index foundationum monasteriorum Provinciae Polonae Carmelitarum*, 1676, Archiwum Klasztoru Karmelitów na Piasku w Krakowie, rkps 92.
- Księga przyjętych do nowicjatu, Archiwum Klasztoru Karmelitów na Piasku w Krakowie, sygn. 128.
- Liber originalis beneficiorum, privilegiorum et foundationum omnium conventuum et monasteriorum fratrum Beatissimae Mariae Virginis de Monte Carmeli in provinciae Poloniae..., 1624, Archiwum Klasztoru Karmelitów na Piasku w Krakowie, sygn. 90.
- Memorabilia Provinciae Florentissimi Regni Bohemiae in quantum diligentia antecessorum collegit, quae simplici stylo hac nostra aetate pro conventu Tachoviensi eiusdem provinciae prosecutus est F. Leonardus a s. Sigismundo alias Kominek vicarius ibidem anno MDCLXIV*, 1664, [w:] Obutí karmelitáni Tachov, Státní oblastní archiv v Plzni, sygn. K. 1.
- Provinzkapitel 1488–1523, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 73.
- Provinzkapitel 1525–1541, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 74.
- Provinzkapitelsprotokolle 1560–1593, [w:] Karmeliterkloster: Bücher, ISG FFM, H.13.17, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main im Karmeliterkloster, KB 6.

Źródła drukowane

- Acta Capitulorum Generalium Ordinis Fratrum B. V. Mariae de Monte Carmelo*, vol. 2: *Ab anno 1598 usque ad annum 1902*, ed. G. Wessels, Roma 1934.
- Deckert A., *Die Oberdeutsche Provinz der Karmeliten nach den Akten ihrer Kapitel von 1421 bis 1529*, Rome, 1961.

Lezana I. B. de, *Annales sacri prophetici et eliani Ordinis Beatissimi Virginis Mariae de Monte Carmeli*, vol. 4, Roma, Iacobus Phaei, 1656.

Opracowania

Monasticon Carmelitanum. Die Klöster des Karmelitenordens (O. Carm.) in Deutschland von den Anfängen bis zur Gegenwart, Hrsg. E. Klueting, S. Panzer, A. H. Scholten, Münster 2012.

Ozorowski E., Behm Marcin, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 123–124.

Ozorowski E., Choicki Palacjusz Błażej, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 316.

Panek B., Behm Marcin, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2: *Bar–Centuriones*, red. F. Gryglewicz i in., Lublin 1976, kol. 184.

Sulecki S., *Księgozbiór klasztoru karmelitów na Piasku w Krakowie*, Kraków 2014.

Sulecki S., *Dokumenty fundacji klasztoru w Kcyni w Index Foundationum ojca Aleksandra Koślińskiego*, [w:] *Sanktuarium Krzyża Świętego w Kcyni*, red. M. Puziak, Pelplin–Bydgoszcz 2022, s. 275–291 (*Duchowe Dziedzictwo Diecezji Bydgoskiej*, 6).

Sulecki S., *Najstarsze statuty polskich karmelitów*, [w:] *Krajobraz i dziedzictwo kulturowe Europy– Sacrum i profanum*, red. A. Giza, L. Rotter, Kraków 2017, s. 152–159.

Urbański A., Behm Marcin, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, red. W. Konepczyński i in., Kraków 1935, s. 399.

Villiers de Saint Étienne C. de, *Bibliotheca carmelitana*, vol. 1, Aurelianum 1752.

Abstrakt

Rozdział opisuje wyzwania związane z badaniem najstarszych dokumentów polskiej prowincji karmelitów, zwracając uwagę na rzadkość i fragmentaryczność średniowiecznych archiwaliów spowodowaną pożarami

i zniszczeniami. Przedstawia działalność XVII-wiecznych historyków zakonu, takich jak Błażej Choicki, Aleksander Kośliński i Marcin Behm, którzy kopiowali i kompilowali zaginione akta kapituł prowincjalnych. Autor porównuje zachowane odpisy z analogicznymi rękopisami niemieckimi, aby zrekonstruować prawdopodobny kształt oryginalnych zapisów. Analizuje różnice w kopiach, pominięcia oraz problemy z odczytem nazwisk, podkreślając, że mimo tych trudności odpis Behma pozostaje kluczowym źródłem do historii prowincji karmelitów w Polsce.

Słowa kluczowe: historiografia zakonna, kompilacja rękopisów, polsko-czeska prowincja karmelitów, rekonstrukcja źródeł historycznych, kapituły prowincjalne

Abstract

The chapter describes the challenges associated with researching the oldest documents of the Polish province of the Carmelite order, highlighting the rarity and fragmentary nature of medieval archival materials caused by fires and destruction. It presents the work of 17th century historians of the order, such as Błażej Choicki, Aleksander Kośliński, and Marcin Behm, who copied and compiled lost provincial chapter acts. The author compares the surviving copies with analogous German manuscripts to reconstruct the probable form of the original, concise records. He analyzes differences in the copies, omissions, and problems with reading names, emphasizing that despite these difficulties, Behm's copy remains a key source for the history of the Carmelite province in Poland.

Keywords: historiography, compilation of manuscripts, Polish-Bohemian Carmelite Province, reconstruction of historical sources, provincial chapters

